

Soortbeschermingsplannen en de rijksoverheid

Andri Binsbergen

Sinds vorig jaar heet ministerie van Landbouw voluit ministerie van Landbouw, Natuurbeheer en Visserij. Verder is er na het vertrek van minister Braks een staatssecretaris, heer Gabor op ministerie gekomen, die onder andere het natuurbeheer onder zijn hoede heeft. Positieve ontwikkelingen, maar afgewacht moet worden of de natuurbescherming ook in de praktijk meer aandacht gaat krijgen. Het ambtelijke apparaat bevindt zich na een recente samenvoeging van de directies NMF (Natuur, Milieu en Faunabeheer) en BLB (Bos- Landschapsbouw) tot NBLF (Natuur, Bos, Landschap en Fauna) in een overgangsfase. Als oudgediende is de schrijver in de nieuwe sector Flora en Fauna een constant factor waar het de ambtelijke vogelbescherming betreft.

Sinds de totstandkoming van de Vogelwet 1912 zijn in ons land in beginsel alle in het wild levende vogelsoorten beschermd. Uiteraard met de nodige uitzonderingen, maar het aantal daarvan is in de loop der jaren sterk verminderd. De bescherming die de Vogelwet geeft, bestaat uit een aantal verboden. Zo is het verboden vogels te vangen, te doden en (sinds 1947) onder zich te hebben.

Lange tijd werden deze maatregelen voldoende geacht, want vogelvangst en -jacht waren de belangrijkste bedreigingen. Allengs is echter het besef gegroeid dat je meer moet doen om de vogels effectief te beschermen, met name in praktische zin, vooral wat hun leefgebieden betreft. In 1979 kwam de EG-Vogelrichtlijn tot stand, die in een bijlage de soorten opsomt die bijzondere aandacht nodig hebben, vooral wat betreft de bescherming van hun leefgebieden. Aanvankelijk noemde deze bijlage 72 soorten. Later is het aantal verhoogd tot 144 en recent zijn daar nog 31, met name in Spanje en Portugal (inclusief de Canarische Eilanden, de Azoren en Madeira) voorkomende soorten, aan toegevoegd. De EG-lidstaten hebben de verplichting de belangrijkste leefgebieden van deze soorten als beschermingszones aan te wijzen.

De meeste lidstaten hebben wat dit laatste betreft nog niet of onvoldoende aan hun verplichtingen voldaan. Eigenlijk heeft alleen Denemarken alle gebieden die van belang zijn, aangewezen. In Nederland zijn zeventig gebieden geselecteerd die aan de criteria voldoen, maar daarvan is tot nog toe slechts 10% als EG-beschermingszone aangemeld. Natuurlijk hebben vrijwel alle belangrijke vogelgebieden een of andere beschermde status - de bescherming van de in die gebieden levende vogels is daarmee wel verzekerd - maar er is geen harde verplichting en in ieder geval is niet voldaan aan de verplichtingen op grond van de richtlijn. De Europese Commissie wil nu de lidstaten die nog niet aan hun verplichtingen hebben voldaan, in gebreke stellen en voor het Europese Hof dagen.

De Richtlijn bevat een andere bijlage waarin onderwerpen zijn vermeld waaraan (onderzoeks) aandacht moet worden besteed. Een van deze onderwerpen is het opstellen van een 'nationale lijst van met uitsterven bedreigde of speciaal gevaar lopende vogelsoorten'. In de wandeling wordt zo'n lijst een 'rode lijst' genoemd. Tegen deze term bestond echter bezwaar omdat niet el-

ke opgenomen soort in de (rode) gevarenzone verkeert. De in 1985 door de minister van Landbouw en Visserij vastgestelde lijst is dan ook niet zo genoemd (wel is het boekje waarin de lijst voorkomt, dat uitgegeven is door Vogelbescherming, met subsidie van het ministerie, in een rode kaft gestoken). De Nederlandse 'rode lijst', om hem toch maar zo kort aan te duiden, noemt 48 soorten. Vogelbescherming die de lijst in samenwerking met de Nederlandse sectie van de Internationale Raad voor Vogelbescherming ICBP heeft opgesteld, had 57 soorten voorgesteld. De negen soorten die minder zijn aangewezen, zijn soorten waarvoor Nederland als doortrek- of wintergebied van grote betekenis is. Na het totstandkomen van deze lijst is het idee geboren om voor een aantal soorten zogenaamde soortbeschermingsplannen op te stellen. In dergelijke plannen wordt een analyse gemaakt van de knelpunten met betrekking tot het behoud van de behandelde soort en voorts wordt er aangegeven welke maatregelen worden genomen om de situatie te verbeteren. Dat kan heel gedetailleerd gebeuren, zoals bijvoorbeeld voor de Kraanvogel, waarbij precies wordt aangegeven wat er in de gebieden waar deze soort nog regelmatig pleistert, moet worden gedaan. Ook wordt aangegeven welke instrumenten/middelen worden ingezet en uiteraard is er een financiële paragraaf opgenomen met een begroting. Een soortbeschermingsplan is een beleidsvoornemen van de minister, hetgeen betekent dat hij zich verplicht tot het nemen van de aangekondigde maatregelen.

In het kader van het Natuurbeleidsplan, waarin de Rijksoverheid haar beleid voor de komende acht jaren uitzet, worden soorten genoemd, waaraan in de planperiode in de eerste plaats aandacht zal worden besteed. Deze prioritaire soorten zijn, voor zover het vogels betreft: Lepelaar, Kerkuil, ganzen, Ijsvogel, Patrijs, Kraanvogel, Korhoen (en waarschijnlijk weidevogels). Deze soorten zijn geselecteerd op grond van de volgende criteria of overwegingen: (inter)nationaal belang, signaalfunctie, herkenbaarheid (een soort die men kent spreekt meer aan, zodat het makkelijker is daarvoor de publieke opinie te mobiliseren), de vraag of er concreet iets te doen valt voor de soort (sommige soorten zijn 'ongrijpbaar', bijvoorbeeld omdat de oorzaken van de achteruitgang in het overwinteringsgebied in Afrika liggen) en is er een zogenaamde 'spin-off

Nationale lijst van met uitsterven bedreigde of speciaal gevaar lopende vogelsoorten
 Beschikking minister Landbouw en Visserij
 28 november 1985

Geoorde Fuut	Grote Stern
Roerdomp	Noordse Stern
Woudaapje	Dwergstern
Kwak	Zwarte Stern
Purperreiger	Kerkuil
Ooievaar	Velduil
Lepelaar	Nachtzwaluw
Zomertaling	IJsvogel
Krooneend	Boomleeuwerik
Bruine Kiekendief	Oeverzwaluw
Blauwe Kiekendief	Duinpieper
Grauwe Kiekendief	Grote Gele
	Kwikstaart
Korhoen	Blauwborst
Patrijs	Gekraagde
	Roodstaart
Porseleinhoen	Paapje
Kwartelkoning	Tapuit
Kraanvogel	Rietzanger
Kluut	Grote Karekiet
Bontbekplevier	Grasmus
Strandplevier	Baardmannetje
Kemphaan	Grauwe Klauwier
Watersnip	Klapekster
Grutto	Geelgors
Tureluur	Ortolaan

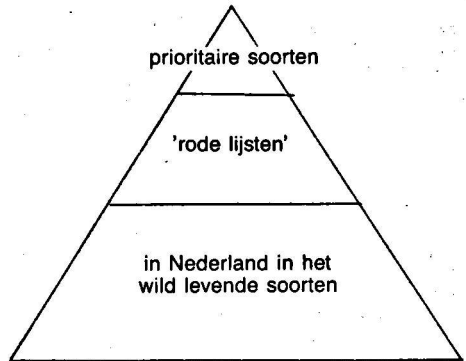

Ook de Patrijs staat op de lijst!
 Foto: Piet Munsterman.

effect'? (dat wil zeggen profiteren andere soorten mede van het plan?).

Voor de Lepelaar en de Kerkuil is aan Vogelbescherming gevraagd een soortbeschermingsplan op te stellen; het ministerie heeft daarvoor een subsidie verleend. Voor de Patrijs, de Kraanvogel en het Korhoen worden op het ministerie zelf, met de hulp van deskundigen, soortbeschermingsplannen opgesteld. De soortbeschermingsplannen voor de Patrijs en het Korhoen zijn in het voorjaar van 1991 verschenen. De plannen voor de andere drie soorten zullen waarschijnlijk eind 1991 of begin 1992 volgen. Met betrekking tot de IJsvogel is een eerste begin gemaakt door het bijeenroepen van enkele deskundigen. Wat de ganzen betreft is een 'gan-

zennotitie' verschenen, waarin het beleid voor de komende jaren wordt uiteengezet, ook met betrekking tot schadeproblemen. Het Natuurbeleidsplan noemt een aantal projecten, waarvan het project 'toekomstperspectief weidevogels' er één is. Hieruit zal mogelijk een soortbeschermingsplan voor weidevogels voortkomen. Overigens wijs ik erop dat soorten die nu geen onderwerp van een soortbeschermingsplan zijn, niet worden vergeten. De EG-Vogelrichtlijn verplicht tot het nemen van maatregelen ten aanzien van veel soorten. Ik heb reeds gewezen op het 'spin-off effect'). Na de huidige reeks soorten zullen andere soorten aan de beurt komen. Verder worden particuliere initiatieven, zoals het maken van steile wanden voor Oeverzwaluwen,

schelpenstrandjes voor sterns en pleviertjes, het bieden van nestgelegenheid aan bijvoorbeeld Kerkuilen, het bewaken van stootvogelhorsten enzovoort door de directie NMF waar mogelijk gestimuleerd en gesteund, soms ook financieel (maar de mogelijkheden daarvoor zijn helaas beperkt).

Samenvattend kan worden gesteld dat van de circa 9000 vogelsoorten die er op de wereld leven er circa 11% bedreigd zijn. De EG-richtlijn noemt 175 soorten die bijzondere aandacht nodig hebben. De Nederlandse 'rode lijst' vermeldt 48 soorten. Een deel daarvan (prioritaire soorten) is onderwerp van soortbeschermingsplannen in de komende jaren. Grafisch kan de beschermingsinspanning van de rijksoverheid in een piramide worden weergegeven. Onderin staat de massa van in Nederland in het wild levende soorten, al dan niet beschermd, daarboven staan de in 'rode lijsten' ondergebrachte soorten en in de top de prioritaire soorten. De aandacht die je aan de soorten besteedt, neemt naar de top toe. Wat je voor die topsoorten doet, druipt door naar beneden.

Er is op het Natuurbeleidsplan wel wat kritiek; in de komende maanden wordt het dan ook nog bijgesteld. In ieder geval is echter duidelijk dat de planmatige aanpak voor de komende acht jaar goed is. In het kader van het Natuurbeleidsplan komt extra geld beschikbaar, dat voor een groot deel ook de bescherming van vogels ten goede komt.

■ Andri Binsbergen, Directie Natuur, Bos, Landschap en Fauna, ministerie van Landbouw, Natuurbeheer en Visserij, postbus 20401, 2500 EK 's-Gravenhage.

Soortbeschermingsplan Korhoen

In de periode tot en met 1996 is 2,5 miljoen gulden beschikbaar voor het Soortbeschermingsplan Korhoen. Staatssecretaris J.D. Gabor heeft op 18 juni het startsein gegeven voor de uitvoering van het plan. Hij deed dit op de Sallandse heuvelrug in Nijverdal, waar zich de laatste levensvatbare populatie Korhoenders in Nederland bevindt.

In het plan, dat is weergegeven in een kleurrijke brochure, worden veertien gebieden genoemd, waar door een gericht beheer een redelijke kans bestaat op een herstel van de stand. Er is gekozen voor een gefaseerde aanpak. Ingrijpende maatregelen moeten worden genomen die eerst op langere termijn resultaten zullen opleveren. Gezien de ernst van de bedreiging van het Korhoen zullen de inspanningen de komende vijf jaar in eerste instantie gericht worden op de meest kansrijke gebieden. Dat zijn er vier: de Sallandse Heuvelrug en het Wierdense Veld, het Kroondomein, het Dwingelderveld, en het Fochteloërveen. Afhankelijk van de resultaten zal worden besloten of in andere gebieden specifieke maatregelen worden genomen.

Het Korhoen leeft in heide- en hoogveengebieden. De laatste decennia is het aantal tot beneden de honderd teruggelopen. De belangrijkste oorzaak is het verlies van geschikte leefgebieden door het verdwijnen van uitgestrekte, open heidevelden en hoogveengebieden door ontginning, verbossing, vergrassing en versnippering. Veranderingen in de landbouwgrond hebben geleid tot het verdwijnen van veel voor het Korhoen aantrekkelijke kruiden zoals de Paardebloem. Daarnaast vormen sloten en greppels een barrière voor het Korhoen.

Maatregelen moeten in eerste instantie zijn gericht op vergroting van het voortplantingssucces door het verbeteren van de voedselsituatie nabij de broedplaatsen.

De maatregelen die in dat kader worden genomen, zullen ook een positief effect hebben op het behoud van andere dieren, zoals de Wulp, de Groene Specht, de Zandhagedis en de Kleine Heidevlinder, en voor vele plantensoorten.

Deze maatregelen behelzen:

- heidebeheer. Dit beheer moet leiden tot heide van diverse leeftijden, met daartussen kruiden, grassen, struikgewas en bos

- kapbeheer. Het kapbeheer moet open bosranden, open boomheidegebieden en 'zwerfend' bos tot stand brengen

- graslandbeheer. Aanpassing van grootte van heidegebieden en hoogveengebieden, gecombineerd met afwisseling in gebruik (hooiland-weiland) moet leiden tot het ontstaan van goede foerageergebieden

- akkerlandbeheer. Om de groei van akkerkruiden te bevorderen moet zo weinig mogelijk worden bemest. Ook moet het gebruik van chemische bestrijdingsmiddelen worden geminimaliseerd. Waar akkerbeheer niet mogelijk is, moet soortgelijk beheer aan de akkerranden plaatsvinden

- toegangsbeperkingen. In terreinen waar Korhoenders nestelen moeten in mei en juni toe-

gangsbeperkingen worden ingesteld. Verstoring verkleint het gebied waarin geschikte broedplaatsen voorkomen. Daarom moeten honden niet worden toegelaten. Ook moeten wandelaars op de paden blijven en sommige paden en wegen tijdelijk worden afgesloten

- uitzetten van Korhoenders. Dit kan pas gebeuren nadat bovengenoemde maatregelen hebben geleid tot een optimaal leefgebied.

De doelstelling van het project is de verkrijging van een uitgangspopulatie van veertig hennen en vijftien hennen van het zuivere laaglandtype. Deze uitgangspopulatie wordt verkregen door het gericht fokken vanuit het bestaande fokbestand, het aanschaffen van zuivere dieren uit binnen- en buitenland en door het fokken met dieren die zijn verkregen uit wilde legfels.

De geproduceerde dieren zullen worden uitgezet in inmiddels geschikt gemaakte terreinen. Dit uitzetten kan op verschillende wijzen plaatsvinden, bijvoorbeeld door in gevangenschap gekweekte jongen uit te zetten of door ouderdieren uit te zetten die in het terrein hun jongen grootbrengen. Afhankelijk van de gekozen methode of combinatie van methoden zal hiervoor op een later tijdstip een werkplan worden opgesteld.

De benodigde uitgangspopulatie kan worden verkregen door in eigen land een fokprogramma op te zetten. Daartoe zal een beroep moeten worden gedaan op particuliere kwekers. De Stichting Korhoenders Terug is bereid zo'n programma te coördineren. Aankoop in het buitenland is mogelijk een alternatief. Op korte termijn zal een keuze hieromtrent worden gemaakt.

Het Natuurbeleidsplan, dat op 16 november 1990 in de Tweede Kamer brede steun ontving, geeft aan dat voor bepaalde soorten actieve maatregelen noodzakelijk zijn. In het kader hiervan zijn reeds verschenen plannen ter bescherming van de muurplanten, de Otter, dagvlinders en de Patrijs.

Plannen ter bescherming van onder andere de akkerkruiden, de Lepelaar en de Kraanvogel zullen in de komende tijd nog worden gepresenteerd.

De totale kosten van de uitvoering van de eerste fase van het soortbeschermingsplan zijn circa 2,5 miljoen gulden. Dit geld komt voor een deel uit budgetten van bestaande regelingen, zoals bijvoorbeeld in het kader van de Relatienota. Het resterende bedrag is opgenomen in de begroting van het Natuurbeleidsplan.

Herstelplan leefgebieden Patrijs ter hand genomen

Met het planten van een Sleedoorn verrichtte staatssecretaris drs. J.D. Gabor symbolisch de starthandeling voor 'Herstelplan Leefgebieden Patrijs'. Op die manier droeg hij bij aan de verbetering van de patrijsbiotop in het Limburgse Swalmen. De Patrijs is één van de kenmerkende soorten van de akkerbiotoop waarvan de stand is teruggelopen. Dat daar nu iets aan gaat veranderen, werd door Gabor duidelijk gemaakt. *'Wij gaan iets starten waar avontuur in zit, wat in zekere zin riskante aspecten heeft en dat bij zal dragen aan het verbreden van het draagvlak*

voor het natuurbeleid en helemaal past in de algemene mobilisatie voor de natuur'.

Het plan moet leiden tot een verbetering van de patrijzenbiotoop. De brede doelstelling, praktijkgerichte en projectmatige benadering passen goed bij het soortenbeschermingsplan. Gabor: *'De natuur staat te zwaar onder druk om kansen te laten liggen. Er zijn de afgelopen tijd belangrijke plannen als het Natuurbeleidsplan gepresenteerd. De hierin gepresenteerde kwaliteitsnorm is niet voldoende. Voor het behoud van de specifieke natuurwaarde zijn extra inspanningen nodig'.* Het Natuurbeleidsplan kent drie hoofdlijnen: gebiedsgericht beleid (ecologische hoofdstructuur), het soortenbeleid (Patrijs) en het doelgroepenbeleid. Vooral voor gebieden buiten de ecologische hoofdstructuur, waartoe ook het leefgebied van de Patrijs behoort, zijn deze doelgroepen van belang omdat de overheid zelf daar relatief weinig in investeert.

Het Herstelplan Leefgebieden Patrijs werd aangeboden aan de staatssecretaris onder toezicht oog van de volgende doelgroepen: jachthouders, jagers, natuurbeschermers, landbouwers en diverse vertegenwoordigers van overheden. *'Hun medewerking is nodig'*, aldus Gabor, die zei het niet vreemd te vinden jagers in te schakelen bij de bescherming van een soort als de Patrijs. De belangen lopen parallel; zonder wild valt er niet te jagen. Van jagers - en meer in het bijzonder van de jachthouders - mag worden verwacht dat zij een potentiële bereidheid hebben om zich voor het leefgebied van de Patrijs, c.q. de leefgemeenschappen van akkers in te spannen. De jachthouders vormen bovendien een belangrijke doelgroep omdat zij in het algemeen een goede relatie hebben met de grondgebruikers van wie de medewerking onontbeerlijk is voor het treffen van biotoopverbeterende maatregelen.

Sinds 1978 is de patrijzenstand met ruim 80% afgenomen. In 1987 leefden er in ons land, naar schatting nog maar zo'n 25.000 tot 35.000 paren. Hoewel de Patrijs behoort tot de soorten waar de jacht in ons land op is geopend (van 1 september tot 1 januari), is de jacht zeker niet de belangrijkste reden van de achteruitgang van de patrijzenstand. De toegenomen versnippering van het landelijk gebied en het verlies van landbouwgronden spelen daarbij een rol.

De ontwikkelingen die binnen de landbouw hebben plaatsgevonden, vormen echter de hoofdoorzaak. Deze hebben geleid tot een belangrijke vermindering van de hoeveelheid en de kwaliteit van de beschutting en van beschikbaarheid van voedsel. Onderzoek heeft onder andere uitgewezen dat het gebruik van herbiciden en insecticiden vooral invloed heeft op de overleving van kuikens. Daarnaast is het door de zwaardere bemesting, betere ontwatering en het gebruik van speciale grassoorten mogelijk geworden om het maaien van de eerste snede te vervroegen. Dit beïnvloedt het broedsucces op negatieve wijze. De bemesting leidt ook tot een dichtere structuur van de vegetatie en geringere diversiteit van soorten. Dergelijke leefgebieden zijn niet aantrekkelijk voor de Patrijs.

Het aantal paren dat in een gebied een territori-

um kan vestigen, is afhankelijk van de aanwezige permanente vegetatie. Heggen, lage houtwallen en andere stroken laagblijvende begroeiing zijn voor de Patrijs van groot belang. Behalve dat ze hier beschutting en voedsel zoeken, leggen ze er hun nesten aan. Patrijzen hebben dus een voorkeur voor gevarieerde kleinschalige landschappen met niet te zeer gesloten vegetatietypen.

Om het leefgebied van de Patrijs te herstellen zijn met name in de akkerbouwgebieden maatregelen nodig. Men streeft naar beperking van het gebruik van meststoffen en gewasbeschermingsmiddelen. Ook zal de toepassing van geïntegreerde bedrijfssystemen worden bevorderd. Het herstelplan is er op gericht de kennis en inzet te mobiliseren van groeperingen die zich betrokken voelen bij de Patrijs. Dat zijn vooral de jachthouders en boeren. Het ministerie van Landbouw, Natuurbeheer en Visserij en het jachtfonds hebben extra middelen ter beschikking gesteld om beide groepen, indien gewenst financieel tegemoet te komen. Om de doeltreffendheid van de beheersmaatregelen en inpasbaarheid in de agrarische bedrijfsvoering te demonstreren, zullen voorbeeldterreinen worden ingericht. Naast de financiële ondersteuning zullen voorlichting en educatie een belangrijk onderdeel vormen van het herstelplan.

Paul Trienekens.

Bron: Platform 7 (6): 19, juni 1991.

Das Rebhuhn

Sedert de eerste druk van deze monografie over de Patrijs, die in 1973 verscheen, is de achteruitgang in versterkte mate voortgegaan. Zodanig zelfs dat Vogelbescherming alle Nederlandse gemeenten heeft verzocht de jacht op de Patrijs te stoppen. Trouwens op vele plaatsen is de jacht op deze interessante vogelsoort reeds sterk verminderd en zelfs hier en daar al vrijwillig gestopt. Nu de Patrijs in 1991 als 'De Vogel van het Jaar' in Duitsland extra aandacht krijgt, was het voor de auteur een goede aanleiding een geheel verbeterde druk met talloze aanvullingen samen te stellen. Op veel plaatsen verdween de Patrijs uit het landschap en ook in Nederland zou de jacht op deze vogel zo spoedig mogelijk gesloten moeten worden. Dit past ook geheel in het Soortbeschermingsplan Patrijs dat door het ministerie van Landbouw, Natuurbeheer en Visserij onlangs is gelanceerd.

Of de achteruitgang een halt is toe te roepen, bespreekt de auteur door de uitgebreide problematiek naar voren te brengen. Hij tracht op de vele problemen rond deze soort een antwoord te geven.

Rolf Dwenger: Das Rebhuhn. 144 bladzijden, 64 afbeeldingen (1991). Geheel herziene en verbeterde 2de druk. Die Neue Brehm-Bücherei nummer 447. Uitg. Ziemsen Verlag, Wittenberg Lutherstadt. Prijs DM 29,80.